

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора
КОВАЛЕНКО Юлії Михайлівни
на дисертаційну роботу ШОРОХ Валерії Дмитрівни
«Оцінка ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових
послуг»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 07 Управління та адміністрування
за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Актуальність теми дослідження

Забезпечення фінансової безпеки є важливим аспектом економічної системи, що визначає стійкість національних економік до кризових шоків і суттєво впливає на обсяги виробництва, рівень зайнятості та споживання. Більше того, ризики впливають на приватні інвестиції, вартість капіталу, ціни на активи та зростання компаній, що є важливими чинниками економічного розвитку. Проте, в умовах високого рівня недовіри ринок небанківських фінансових послуг може негативно впливати на фінансову стабільність через скорочення обсягів кредитування суб'єктів господарювання, зниження ефективності надання фінансових послуг та зменшення депозитної активності домогосподарств. Високий рівень недовіри до учасників ринку небанківських фінансових послуг може призвести до системних ризиків, фінансової нестабільності та навіть економічних криз, що особливо актуально в умовах сучасних соціально-економічних та політичних потрясінь. Як показав досвід світової фінансової кризи 2009 року, фінансової кризи 2014 року, пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році, високий це може призвести до системних ризиків, фінансової нестабільності та навіть економічних криз.

Значні втрати економіки від кризових явищ посилюють потребу в дослідженнях, спрямованих на зниження ризиків діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг та використання заходів для досягнення фінансової стабільності в цих умовах, яка дає змогу мінімізувати негативний вплив поведінкових деформацій і підтримувати стабільно зростаючу економічну динаміку. Зазначене вище обумовлює актуальність та перспективність теми дисертаційної роботи, метою якої є розвиток теоретичних положень, удосконалення методичних підходів і розробка практичних рекомендацій щодо оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг.

Зв'язок теми дослідження з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. У рамках госпдоговірної теми «Розробка системи оцінки ризику діяльності страхового брокера» (номер державної реєстрації 0122U201596) проведено порівняння діючих норм оцінки ризику діяльності страхового брокера та запропоновано оптимізаційні заходи щодо методичного забезпечення цього процесу. У науково-дослідній роботі «Формування ризик-орієнтованої системи накопичувального забезпечення» (номер державної реєстрації 0120U101508) визначено критерії розподілу учасників ринку небанківських фінансових послуг за умов оцінки їх ризиків, побудовано систему кількісних показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній. У рамках теми «Стратегія розвитку фінансових послуг в Україні в умовах інтеграції FinTech та децентралізованої економіки» (номер державної реєстрації 0121U107868) розглянуто стратегічні напрями розвитку ринку фінансових послуг в умовах провадження FinTech, децентралізації економіки та обґрунтовано необхідність популяризації технологій на ринку фінансових послуг. У межах теми «Ризик-орієнтований підхід у забезпеченні протидії відмиванню коштів, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення» (номер державної реєстрації 0118U000058) визначено критерії та визначення рівня ризику операцій фінансових установ для завчасного виявлення загроз ВК/ФТРЗ. Наведені здобутки увійшли в основу дисертаційної роботи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність

Аналіз опублікованих наукових статей та матеріалів конференцій, в яких відображено результати дисертаційної роботи Шорх В. Д., дозволив зробити висновок про їх обґрунтованість та достовірність, що підтверджується такими фактами.

Отримані висновки і положення наукової новизни ґрунтуються на теоретичному базисі сучасної економічної теорії, теорії фінансів і грошового обігу. Кількість та якість літературних джерел, використаних у дисертації і на які є посилання, достатня, за періодом часу до літератури включені як фундаментальні наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, так і новітні теоретичні пропозиції, які їм не суперечать, а розвивають й удосконалюють.

Наведені у дисертації результати аналітичних і статистичних досліджень підтверджують критичне опрацювання теоретичної літератури та статистичних даних. Сукупність використаних методів є доречною щодо мети і завдань досліджень. Для досягнення визначеної мети й вирішення поставлених задач використано систему загальнонаукових і спеціальних методів дослідження:

морфологічний аналіз, теоретичне узагальнення, порівняння (для уточнення сутності понять «ризик», «оцінка ризику діяльності учасника ринку небанківських фінансових послуг»); системний аналіз, формалізація; метод аналізу ієрархій та експертних оцінок; кластерний аналіз (для визначення складу найвпливовіших учасників ринку небанківських фінансових послуг); експертне ранжування (для оцінювання важливості критеріїв вибору різних категорій ризику); регресійний аналіз (для визначення факторів впливу на рівень ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг); сценарне моделювання (для оцінки ризику діяльності фінансових установ в ретроспективному аспекті); графічний метод; штучний інтелект (для визначення переліку проблем оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг).

Інформаційною базою дослідження є розробки вітчизняних і зарубіжних учених щодо оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг, законодавчі акти, нормативні документи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, дані звітності фінансових установ, матеріали наукових періодичних видань, міжнародних і всеукраїнських конференцій, аналітичні огляди, офіційні ресурси мережі Інтернет.

Про достовірність наукових висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації, свідчить їх практичне використання в діяльності страхового брокера та фінансової компанії, що надає послуги кредитування. Система оцінки ризику діяльності фінансової установи використовується в роботі ТОВ «Споживчий центр» (акт впровадження від 01.02.2013). Збалансований підхід до оцінки ризику діяльності страхового брокера використовується в роботі ФОП Дарков В. М. (акт від 25.11.2022).

Достовірність наукових положень підтверджується публікацією 5 наукових статей у фахових виданнях України, 1 науковій статті у періодичному науковому виданні, проіндексованому у наукометричній базі Scopus, 1 науковій статті в іншому виданні і 9 тез міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

У цілому отримані і викладені у дисертації результати базуються на розвинутих теоретичних положеннях, що враховані у розробленому методичному, інформаційно-аналітичному забезпеченні та практичних рекомендаціях, у сукупності вони є логічно обґрунтованими, достовірними та являють науковий інтерес щодо оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківського фінансових послуг.

Новизна наукових положень і отриманих результатів

Детальний аналіз матеріалів дисертації, наукових публікацій дозволяє

підтвердити досягнення поставленої мети та сформульованих завдань, тобто автором отримано наукову новизну, яка полягає в удосконаленні та подальшому розвитку оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківського фінансових послуг.

Удосконалено перелік показників існуючої системи оцінки ризику діяльності фінансових компаній комплексом показників ризику ліквідності, операційного ризику, кредитного ризику та ринкового ризику, що дає змогу визначити профіль ризику фінансової установи на ринку небанківських фінансових послуг, враховуючи їх вагове навантаження (с. 141-153).

Здобувачкою здійснено вдосконалення теоретичних положень оцінки ризику діяльності учасників РНФП, відмінність яких полягає в зміні пріоритету із універсальності здійснення процесу визначення ризику на специфічність та виключність окремих фінансових послуг, що суттєво впливає на структуру методичних розрахунків та більш широко характеризує вплив можливих загроз на діяльність надавача небанківських фінансових послуг (с. 24-80).

Наукову новизну містить вдосконалена класифікація фінансових установ учасників ринку небанківських фінансових послуг, що, на відміну від наявних, враховує критерій «впливовість на ринку небанківських фінансових послуг та «специфікація» як пріоритетні у процесі оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг та дозволяє враховувати специфічні особливості кожного окремого учасника ринку та сформувати комплексний підхід до визначення узагальнюючого коефіцієнта ризику (с. 97-111).

Дістало подальшого розвитку обґрунтування переліку показників оцінки ризику діяльності фінансових компаній як складник методичного підходу, що сприяє визначенню стресових подій для своєчасного реагування на них та унеможливлення ризику в майбутньому (с. 154-167).

До наукових здобутків здобувачки, що дістали подальшого розвитку, доцільно віднести методичний підхід до оцінки ризику діяльності фінансових компаній, особливістю якого є врахування перерозподіленого вагового навантаження критеріїв, що дає змогу фінансовій установі своєчасного реагування на підвищення ступеня ризику та застосування превентивних заходів його унеможливлення (с. 168-179).

Проаналізовані положення наукової новизни є актуальними, обґрунтованими, достовірними й опублікованими у достатній мірі згідно із вимогами, відповідають меті і завданням роботи, що свідчить про їх досягнення.

Теоретична цінність і практична значущість результатів дослідження

Виконане В. Д. Шорох дослідження має як наукове, так і прикладне значення, оскільки застосування запропонованих авторських розробок сприяє

розвитку теоретико-методичних засад та удосконаленню організаційних положень щодо оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг.

Наукові висновки і рекомендації, що містяться в дисертації, знайшли практичне використання в діяльності страхового брокера та фінансової компанії, що надає послуги кредитування. Система оцінки ризику діяльності фінансової установи використовується в роботі ТОВ «Споживчий центр» (акт впровадження від 01.02.2013). Збалансований підхід до оцінки ризику діяльності страхового брокера використовується в роботі ФОП Дарков В. М. (акт від 25.11.2022).

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях

Результати проведеного аналізу публікацій Шорох В. Д. дають підстави стверджувати, що вони повною мірою відображають основні наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації.

Окремі результати дисертаційного дослідження опубліковані в 16 наукових працях загальним обсягом 10,9 д. а. Серед них: 6 статей у фахових наукових виданнях загальним обсягом 6,5 д. а. (1 стаття у наукових виданнях (категорія А), що входять до міжнародної наукометричної бази Scopus, загальним обсягом 1,25 д. а., 5 одноосібних статей у наукових виданнях України (категорія В) загальним обсягом 5,25 д. а.); 1 стаття у інших виданнях України, загальним обсягом 0,8 д. а. та 9 тез доповідей загальним обсягом 2,85 д. а.

У роботах, опублікованих у співавторстві, чітко зазначено особистий внесок здобувачки.

Так, наприклад, у статті – Vnukova Nataliya, Hlibko Sergiy, Davydenko Daria, Shorokh Valeria, “Mastering Computer Linguistics for the Designation of Risks in Cooperation Communications”, COLINS’2022, Workshop Lviv, Ukraine, May 12–13, 2022, pp. 376–386, зазначено внесок здобувачки щодо обробки статистичних даних та проведення кластеризації фінансових установ за допомогою відповідного програмного забезпечення.

Основні наукові положення, висновки та рекомендації, наведені в дисертації, пройшли апробацію на 9 науково-практичних конференціях.

Опубліковані наукові праці здобувачки, які зараховані за темою дисертації, відповідають вимогам п. 8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова КМУ від 12.01.2022 № 44).

Оцінка змісту, структури та відповідності дисертаційної роботи встановленим вимогам

Структура дисертаційної роботи Шорох В. Д. є цілісною, логічною та завершеною науковою працею. Всі розділи тісно пов'язані між собою, що забезпечує цілісне сприйняття досліджуваної проблеми і дозволяє визначити науковий внесок здобувачки та ступінь вирішення сформульованих завдань відповідно до теми, мети та завдань дослідження. Стиль викладення матеріалу є чітким і послідовним. Обсяг і оформлення роботи відповідають вимогам Наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 211 сторінок друкованого тексту (8,79 авт. арк.). Робота містить 45 таблиць (з них 1 займає 2 повні сторінки), 19 рисунків, список використаних джерел із 138 найменувань на 19 сторінках, 8 додатків на 22 сторінках. Основний текст дисертації – 156 сторінок (6,5 авт. арк.). Матеріал написано у науковому стилі, логічно, структура дисертації відповідає завданням. Оформлення дослідження повністю відповідає вимогам Наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» зі змінами від 31.05.2019 р.

У вступі роботи обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено рівень її наукової розробленості, а також не вирішені раніше аспекти досліджуваної проблеми, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет, методи дослідження, висвітлено інформаційну базу, положення наукової новизни, практичне значення результатів, їх апробацію та конкретизовано особистий внесок здобувачки.

У першому розділі роботи узагальнено наукові підходи та законодавчі норми щодо визначення поняття «оцінка ризику діяльності фінансової установи». Оглянуто перспективні напрями регулювання Національного банку України, що відображені в його законодавчих ініціативах, спрямованих на уніфікованість здійснення оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг без урахування специфіки фінансової послуги.

Розглянуто наявні в Україні методи оцінки ризику діяльності надавачів небанківських фінансових послуг, встановлено приналежність кожного методу до етапу ризико-орієнтованого підходу оцінки ризику, а саме: ідентифікація ризику, його аналіз та шляхи подолання. Проведено структурний аналіз чинних критеріїв визначення ступеня ризику небанківських фінансових установ, що запроваджені регулятором з метою проведення інспекційних перевірок.

Проаналізовано європейський досвід здійснення оцінки ризику діяльності надавачів небанківських фінансових послуг, який дозволив визначити проблемні

аспекти й переваги різних моделей управління ризиками.

Другий розділ дисертації присвячено визначенню складу пріоритетних учасників РНФП, що ґрунтується на основних критеріях: «спрямованість діяльності» та «впливовість на ринку». Здійснено деталізований розподіл учасників небанківських фінансових послуг за принципами індивідуальної фінансової послуги, що вони надають та масштабності впливу на розвиток ринку фінансових послуг.

Проведено оцінку ризику діяльності фінансових компаній в Україні з урахуванням державної політики щодо стратегічних напрямів розвитку ринку небанківських фінансових послуг відповідно до якої визначено невірноваженість запропонованих регулятором переліку показників та їх вагових коефіцієнтів.

Визначено недоліки сучасної системи оцінки ризику діяльності, що є пріоритетними для фінансових компаній України, побудовано їх ієрархічну модель.

В останньому розділі дисертації сформовано систему кількісних показників з використанням факторного аналізу для оцінки ризику діяльності фінансових компаній. Узагальнено кількісні показники оцінки ризику діяльності фінансової компанії, доведено, що при оцінці ризику діяльності фінансової компанії розподіл складових ризику рівномірний. Визначено, що розроблений перелік показників, який інтегровано в сучасну методику оцінки ризику діяльності фінансової компанії, має невірноважене вагове навантаження за критерієм «показники діяльності». За допомогою сценарного моделювання визначено пріоритетний варіант розподілу вагових коефіцієнтів поміж критеріїв оцінки ризику діяльності фінансових компаній.

Структура дисертації є традиційною, містить три розділи, анотації, список публікацій автора, вступ, висновки, додатки, до яких включено довідки про впровадження результатів.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Визнаючи теоретичні та практичні пропозиції, наукову новизну, викладені у дисертації, та відзначаючи в цілому позитивне враження від проведеного дослідження, високий науковий рівень його виконання й вагоме практичне значення одержаних автором результатів, слід вказати деякі недоліки, зауваження та дискусійні положення, що є у роботі.

1. У першому розділі на стор. 24 – 35 доцільно було би розширити дослідження щодо сутності ринку небанківських фінансових послуг та його учасників.

2. У другому розділі п. 2.2 (С. 38 – 60) автором детально аналізується

Постанова НБУ «Положення про встановлення критеріїв, за якими визначається профіль ризику надавачів фінансових послуг, їх суспільна важливість, на підставі яких визначаються наглядові дії Національного банку України» 08.11.2023 р. № 143, де оцінка здійснюється за трьома суб'єктами ринку небанківських фінансових послуг – страховик (І); кредитна спілка (ІІ); фінансова компанія, лізингодавець та ломбард (ІІІ). На нашу думку, в рамках дисертації сюди варто додати також і інших учасників ринку небанківських фінансових послуг.

3. У розділі 2.1 «Визначення складу пріоритетних учасників ринку небанківських фінансових послуг» (С. 99–112) варто було би розширити динамічний ряд показників діяльності фінансових установ.

4. У розділі 3.3 здійснено проектування методичного підходу оцінювання ризику діяльності фінансових компаній за результатами якого обрано найбільш пріоритетний варіант вагового розподілу серед груп показників визначення профілю ризику. Доцільно було би врахувати отримані прогнози не лише при визначенні альтернативного сценарію та вагового навантаження показників, а й розробці стрес-тестів, що є превентивними заходами попередження ризику діяльності фінансових компаній.

У цілому зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, бо отримані результати є новими, обґрунтованими, достовірними і доведеними.

Академічна доброчесність

Аналіз дисертаційної роботи Шорех В. Д. довів, що в ній відсутні прояви академічного плагіату, фальсифікації та фабрикації, тобто порушень академічної доброчесності у дисертації не має, що підтверджено перевіркою програмними засобами у Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Шорех Валерії Дмитрівни на тему «Оцінка ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг», подана на здобуття ступеня доктора філософії за галуззю знань 07 Управління та адміністрування, спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування є завершеною науковою роботою, підготовленою на актуальну тему у відповідності з пріоритетними напрямками наукових досліджень.

Наукові положення, висновки свідчать про досягнення поставленої мети та завдань дослідження, є обґрунтованими і достовірними та свідчать про вирішення науково-практичного завдання розвитку теоретичних положень і методичного забезпечення оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. Пропозиції пройшли необхідну апробацію на

міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та повною мірою відображені у публікаціях здобувачки у необхідній кількості та достатньому обсязі. Розподіл авторського внеску у спільних наукових публікаціях свідчить про академічну доброчесність здобувача. Пропозиції дисертації впроваджені у практичну діяльність, опубліковані повною у достатній кількості згідно з сучасними вимогами до публікацій наукових здобутків дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Вони у сукупності розвивають теорію оцінки ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг.

Дисертація Шорех В. Д. на тему «Оцінка ризику діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг» за своїм змістом відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а саме вимогам пунктів 6, 7, 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою КМУ №44 від 12.01.2022 р.

Викладені аргументи дозволяють дійти висновку про те, що Шорех Валерія Дмитрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 07 Управління та адміністрування за спеціальністю 072 Фінанси, банківська справа та страхування.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри фінансів,
обліку та оподаткування Державного
некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський
авіаційний інститут»

Юлія КОВАЛЕНКО

Коваленко Ю. Ярославна
секретар КДІ
Генерал